

УДК 11.124'367.623:616.9

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.45.3.24>**ФУНКЦІЇ АД'ЄКТИВНИХ КОМПОНЕНТІВ У НАЗВАХ ІНФЕКЦІЙНИХ ХВОРОБ****FUNCTIONS OF ADJECTIVAL COMPONENTS IN THE NAMES OF INFECTIOUS DISEASES****Синиця В.Г.,***orcid.org/0000-0002-4132-7494**кандидатка філологічних наук, доцент,**доцентка кафедри іноземних мов**Буковинського державного медичного університету***Миرونюк О.В.,***orcid.org/0000-0002-5717-7267**кандидатка медичних наук, доцент,**доцентка кафедри інфекційних хвороб та епідеміології**Буковинського державного медичного університету*

У статті досліджуються специфічні особливості функціонування ад'єктивів у структурі латинських термінологічних сполучень предметної галузі «Інфектологія», відстежуються структурні моделі відібраних термінологічних сполучень та їхній когнітивний потенціал. Об'єктом вивчення слугували термінологічні сполучення з ад'єктивним компонентом субмови інфекційних хвороб. Предмет дослідження – детермінуючий статус ад'єктивів для позначення видової ознаки. Матеріал дослідження – енциклопедичні медичні словники, Національний класифікатор України. Класифікатор хвороб та споріднених проблем охорони здоров'я, наукові публікації з орієнтацією на інфекційні захворювання. Методи дослідження: суцільної вибірки, описовий для характеристики відібраного фактичного матеріалу, компонентний аналіз для уточнення структури досліджуваних термінологічних сполучень. Висновки: ад'єктивний компонент в назвах інфекційних хвороб термінологізує поняття, тобто, сприяє переходу від загальної назви симптому до конкретного діагнозу, уточнює видову специфікацію, утворює стійкі словосполучення, притаманні лише предметній сфері «інфектологія». Залежно від когнітивного потенціалу їх можна систематизувати за такими основними групами: 1) етіологічний чинник; 2) епідеміологічний чинник; 3) характер перебігу захворювання; 4) локалізація захворювання. За структурою досліджених термінологічних сполучень є двослівними утворенням; типова модель «субстантив в Nom. + ад'єктив в Nom.». При формулюванні розширених діагнозів спостерігається тенденція до об'єднання різних усталених прикметникових сполучень для вичерпної характеристики захворювання з метою правильного вибору тактики лікування. Запропонований аналіз класифікаційних груп сприятиме уніфікації та стандартизації оформлення діагнозів з використанням міжнародної латинської термінології.

Ключові слова: інфекційні хвороби, латинська медична термінологія, термінологічні сполучення, ад'єктивний компонент, структурна модель, когнітивний потенціал.

The article examines the specific features of the functioning of adjectives in the structure of Latin terminological combinations in the subject area of "Infectology", traces the structural models of selected terminological combinations and their cognitive potential. The object of study was terminological combinations with an adjectival component of the sublanguage of infectious diseases. The subject of the study is the determining status of adjectives for denoting a species characteristic. The research material consisted of encyclopedic medical dictionaries, the National Classifier of Ukraine, the Classifier of Diseases and Related Health Problems, and scientific publications focused on infectious diseases. Research methods: continuous sampling, descriptive analysis to characterize the selected factual material, component analysis to clarify the structure of the terminological combinations under study. Conclusions: The adjectival component in the names of infectious diseases terminologizes the concept, i.e., facilitates the transition from a general name of a symptom to a specific diagnosis, clarifies the species specification, and forms stable phrases that are characteristic only of the subject area of "infectious diseases". Depending on their cognitive potential, they can be systematized into the following main groups: 1) etiological factor; 2) epidemiological factor; 3) nature of the disease course; 4) localization of the disease. In terms of structure, the terminological combinations under study are two-word formations; the typical model is "noun in the nominative case + adjective in the nominative case". When formulating extended diagnoses, there is a tendency to combine various established adjectival combinations for a comprehensive description of the disease in order to select the correct treatment strategy. The proposed analysis of classification groups will contribute to the unification and standardization of diagnoses using international Latin terminology.

Key words: infectious diseases, Latin medical terminology, terminological combinations, adjectival component, structural model, cognitive potential.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Фундаментом сучасної медичної термінології, універсальним стандартом для міжнародної медичної терміно-

системи продовжує залишатися латинська мова. Цим і пояснюється постійний інтерес науковців стосовно витоків латинської медичної термінології, семантичної еволюції термінів, етимології, моделей термінотворення, порівняльного аналізу

латинських медичних термінів з їхніми еквівалентами в сучасних

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Номінативні й сигніфікативні функції термінологічних сполучень (ТС) неодноразово ставали предметом активних досліджень сучасних українських мовознавців і термінологів, зокрема Т. Кияка, А. Д'якова, Т. Панько, М. Зарицького, І. Кочан. Чимало публікацій торкаються питань функціонування ад'єктивних словосполучень саме в медичній термінології. Коло досліджень охоплює лексико-семантичні та словотвір-но-структурні особливості прикметників, їхнє категорійне та граматичне значення, метафоричні субстантивно-ад'єктивні утворення, прикметникові синонімічні терміни: С. Дудецька, 2007; В. Лисенко, 2008; А. Ткач, 2011; М. Носачева, 2016; М. Веклич, 2017. Окремо слід згадати кілька публікацій М. Телеки (2017, 2019) і автора цієї статті (2022), присвячених вивченню статусу латинських прикметників у структурі полікомпонентних ТС, бо, як стверджує Л. Гаращенко, «Терміни-словосполучення виявляють більшу здатність до конкретизації значень завдяки їхній можливості надавати уточнювальні галузеві характеристики загальнозживаним словам [1, с. 224].

Мета наукової розвідки – дослідити активність ад'єктивного компонента у складі двослівних нозологічних одиниць на позначення захворювань, спричинених інфекційними агентами.

Об'єкт дослідження – двокомпонентні ТС з прикметниками або дієприкметниками у ролі означення.

Вибірка фактичного матеріалу здійснювалася з відомих словників енциклопедичного характеру [2-5], українсько-латинсько-англійського словника-мінімуму назв кишкових захворювань [6], наразі чинного видання «Національний класифікатор України. Класифікатор хвороб та споріднених проблем охорони здоров'я» (до уваги брався розділ I: Деякі інфекційні та паразитарні хвороби, код: A00-B99) [7] та Наказу МОЗ України за № 1726 від 30 липня 2020 року [8]. Етимологічна характеристика проводилася з використанням словника [9].

Виклад основного матеріалу. При формулюванні клінічних діагнозів досить часто вживаються прикметники/дієприкметники, які характеризують клінічну форму захворювання (necroticus, a, um - некротичний; traumaticus, a, um - травматичний), періоди розвитку патологічного процесу (incipiens, ntis - початковий; primarius, a, um - первинний; latens, ntis - прихований), конкретизують

характер хвороби (benignus, a, um - доброкисний; malignus, a, um - злоякісний), глибину ураження (profundus, a, um - глибокий), клінічний перебіг (acutus, a, um - гострий, subacutus, a, um - підгострий), тяжкість захворювання (gravis, e - тяжкий; medius, a, um - середньої важкості; levis, e - легкий) та розкривають багато інших характеристик.

Для підтвердження вищесказаного наведемо кілька прикладів розширеного діагнозу. Основою для формулювання розширеного діагнозу слугує коротка нозологічна одиниця, зафіксована в МКХ-10. Для прикладу: для позначення поняття «інфекційна хвороба шкіри, переважно лица й кінцівок, спричинена бета-гемолітичним стрептококом групи А» в МКХ-10 слугує короткий нозологічний діагноз «бешиха» - erysipelas. Однак при постановці розширеного діагнозу лікар акцентує увагу на місці локалізації й поширення запального процесу, характері ураження, ступені важкості, показниках захворюваності: Первинна еритоматозно-бульозна бешиха обличчя, середня важкість перебігу – Erysipelas faciei erythematosobullosum primum, decursus medius. Використані при формулюванні прикметники уточнюють **характеристику патологічного процесу** (erythematoso-bullosus, a, um - еритоматозно-бульозний), **кратність** захворювання (primarius, a, um - первинний), стан **перебігу** (medius, a, um - середній). Інший приклад: Дифтерія зівя. Поширена форма середньої важкості, ускладнена парезом м'якого піднебіння і міокардитом – Diphtheria faucium. Forma generalisata decursus medii, paresi palati mollis et myocarditide complicata. Для уточнення діагнозу використані атрибутивні компоненти medius, a, um (вказує на важкість перебігу), generalisatus, a, um (вказує на поширеність процесу), complicatus, a, um (вказує на ускладнення).

Аналіз низки діагнозів з інфекційних захворювань уможливив виокремлення ад'єктивів, які є характерними практично для всіх різновидів інфекційних хвороб і уточнюють: *форму хвороби*: типова форма хвороби – typhicus, a, um; атипова форма хвороби – atyphicus, a, um; *тяжкість перебігу захворювання*: легкий – levis, e; середньотяжкий – medius, a, um; тяжкий – gravis, e; *ускладнення, якими супроводжується захворювання*: ускладнений – complicatus, a, um; неускладнений – non complicatus, a, um; *поширеність захворювання*: генералізований – generalisatus, a, um; *кратність захворювання*: первинний – primarius, a, um; вторинний – secundarius, a, um; рецидивуючий – recidivus, a, um.

Основна модель утворення відібраних біномінальних ТС з атрибутивним прикметниковим або

дієприкметниковим компонентом - стрижневе слово (іменник) в ном. + постпозиційне залежне слово (в нашому випадку прикметники чи дієприкметник) в ном. Як зазначає Ірина Кочан, «Роль головного компонента виконує іменник. Він є базисом або дериваційною базою. Залежним компонентом виступає прикметник або дієприкметник. Його називають ономасіологічною ознакою або ад'юнктом, роль якого зводиться до уточнення чи конкретизації бази» [10, с. 28].

У досліджуваних ТС прикметник виконує функцію детермінування значення за таким напрямками:

1) **вказує на місце розповсюдження інфекційного захворювання:** *rabies silvatica* (silvaticus, a, um – лісовий; морфологічно – прикметник першої групи; дериваційно – похідний відносний прикметник від іменника першої відміни *silva*, ae f – ліс; прикметник утворений за допомогою суфікса -іс, який має значення «стосунок до певного предмета») – лісовий сказ. Назва чітко вмотивована, бо інфекція поширюється в природному середовищі, часто на великому лісовому просторі, а джерелом збудника хвороби є дикі м'ясоїдні хижаки (лисиці, вовки, рисі, борсуки, куниця, тхори, песці, єнотоподібні собаки) у хворому стані або латентно інфіковані; *rabies urbana* (urbanus, a, um – прикметник першої групи, похідний від іменника третьої відміни *urbs, urbis* f – місто). Цим ТС фахівці називають **міський** (вуличний) сказ, коли захворювання спостерігається в містах і селах, а джерелом збудника інфекції є хворі бродячі собаки й коти. Цікаво відмітити, що ще в I ст. н. е. Авл Корнелій Цельс вперше описав ознаки цієї хвороби під назвою *hydrophobia* – водобоязнь, оскільки людина відчувала невмотивований страх перед водою, острах ковтати воду, та навіть дивитися на воду чи чути нагадування про неї, що рахується патогномічним симптомом захворювання на сказ;

2) **вказує на сезонність захворювання.** Йдеться, насамперед, про прикметник другої групи з двома родовими закінченнями *aestivalis*, e – літній: *diarrhoea aestivalis* – пронос переважно у дітей під час літньої спеки, спричинений порушенням через нестачу травних ферментів, перегрівання організму;

3) **тяжкість захворювання** передається найчастіше прикметниками у звичайному ступені: *gravis*, e – тяжкий, *medius*, a, um – середній, *levis*, e – легкий. При постановці розширеного діагнозу ці прикметники поєднуються з іменниками **gradus, us m – ступінь:** *gradus gravis* – тяжкий ступінь, *gradus medius* – середній ступінь, *gradus*

levis – легкий ступінь; **decursus, us m/ cursus, us m – перебіг:** *decursus/cursus gravis* – тяжкий перебіг, *decursus/cursus levis* – легкий перебіг, *decursus/cursus medius* – середньотяжкий перебіг або **molestia, ae f – важкість:** *molestia media* – середня важкість. Якщо ж йдеться про конкретну нозологічну одиницю, то ми відшукали тільки один приклад – *typhus levissimus* (*levissimus*, a, um – це *gradus superlativus* до прикметника *levis*, e – легкий) – найлегший тиф: атипова форма тифу з найлегшим перебігом переважно у вакцинованих осіб. У минулому така форма черевного тифу мала назву «амбулаторний тиф» - *typhus ambulatorius*, оскільки хворі навіть зберігали працездатність, а діагноз встановлювали або ретроспективно (серологічні дослідження), або на підставі випадково зроблених бактеріологічних досліджень;

4) **відомості про клінічний перебіг захворювання** передаються найчастіше прикметниками-антонімами першої групи *acutus*, a, um (гострий) та *chronicus*, a, um (хронічний): *balantidiasis acuta* – *balantidiasis chronica* – балантидіаз гострий/балансидіаз хронічний; *amoebiasis acuta* – *amoebiasis chronica* – амебіаз гострий/амебіаз хронічний; *dysentery chronica* – хронічна дизентерія. У разі гострої форми хвороби збудник перебуває в організмі нетривалий час; за хронічної форми інфекційної хвороби збудник перебуває в організмі тривалий час, а перебіг хвороби характеризується ремісіями, рецидивами, загостренням патологічного процесу. Окрім зазначених вище прикметників трапляються двослівні ТС типу *encephalitis subacuta* – підгострий енцефаліт (з поступовим наростанням симптомів);

5) **на візуальну ознаку захворювання вказують такі ад'єктивні колорокомпоненти, як** *albus*, a, um: *dysentery alba* – біла дизентерія, *diarrhoea alba* – біла діарея, *piepra alba* – біла п'єдра, *tinea alba* – білий лишай; *niger, gra, grum:* *piepra nigra* – чорна п'єдра, *microsporosis nigra* – чорний мікроспороз, *tinea nigra* – чорний лишай; *pityriasis nigra* – чорний пітиріаз; *flavus*, a, um: *febris flava* – жовта лихоманка, *diarrhoea flava* – жовта діарея, *tinea flava* – жовтий лишай; *viridis*, e: *diarrhoea viridis* – зелена діарея. Колірний компонент є важливим фактором, який забезпечує додаткову інформацію про стан і властивості патологічного процесу і пришвидшує можливості постановки заключного діагнозу;

6) **характер протікання хвороби:** *anthrax malignans* – злоякісна форма сибірки; *dysentery malignans* – злоякісна дизентерія, *encephalitis necrotica* – некротичний енцефаліт (з некрозом

тканин головного мозку). Термінологічних сполучень з прикметником *benignus*, а, um (доброякісний) нами не виявлено;

7) **вказують на локалізацію патологічного процесу в певному анатомічному утворі:** кишківнику → *amoebiasis intestinalis* – кишковий амєбіаз, *coccidiosis intestinalis* – кишковий кокцидіоз, *amoeboma intestinale* – кишкова амєбома, *anthrax intestinlis* - кишкова форма сибірки; легенях → *amoebiasis pulmonalis* – легеневий амєбіаз, *anthrax pulmonalis* – легенева форма сибірки, *pestis pulmonalis* – легенева чума, *actinomycosis pulmonalis* – легеневий актиномікоз, *nocardiosis pulmonalis* – легеневий нокардіоз, *tularaemia pulmonalis* – легенева туляремія, *candidosis pulmonalis* – легеневий кандидоз, *cryptococcosis pulmonalis* – легеневий криптококоз; головному мозку → *amoebiasis cerebri* – мозковий амєбіаз, *anthrax cerebri* – мозкова форма сибірки, *malaria cerebri* – мозкова малярія, *tuberculosis cerebri* – церебральний туберкульоз, *cryptococcosis cerebri* – церебральний криптококоз; печінці → *amoebiasis hepatica* – печінковий амєбіаз; шкірі → *anthrax cutaneus* – шкірна форма сибірки; органах черевної порожнини → *actinomycosis abdominalis* – черевний актиномікоз, *typhus abdominalis* – черевний тиф; стосується до паху → *granuloma inguinale* – пахвинна гранульома (венеричне захворювання). Як видно з наведених прикладів, перевага надається похідним прикметникам другої групи з двома родовими закінченнями: *intestinalis*, е кишковий ← *intestinum*, і n кишка; *pulmonalis*, е легеневої ← *pulmo*, onis m легень; *cerebri*, е мозковий ← *cerebrum*, і n головний мозок; *abdominalis*, е черевний ← *abdomen*, inis n живіт; *inguinalis*, е пахвинний ← *inguen*, inis n пах. Прикметники першої групи у якості означення в термінологічних сполученнях окресленої групи є спорадичними;

8) **вказують на збудників захворювання:** *typhus murinus* – ендемічний висипний тиф пацюків (синонім мишачий тиф), який передається від пацюків до людини здебільшого через блохи пацюків (*murinus*, а, um мишачий ← *mus*, muris m миша, криса); *enteritis campylobacterialis* – кампілобактеріальний ентерит (спричинюється збудником *Campylobacter* родини *Spirillaceae*); *enteritis salmonellosa* – сальмонельозний ентерит (спричинений видом *Salmonella enterica* родини *Enterobacteriaceae* роду *Salmonella*), *diarrhoea flagellata* – діарея, спричинена джгутиковими мікроорганізмами; *encephalitis acarina* – кліщовий енцефаліт (*acarinus*, а, um ← *Acari*, orum m – рід дрібних кліщів родини *Acaridae*);

9) **уточнюють вікову групу хворих:** *tuberculosis juvenalis* – юнацький туберкульоз; *tuberculosis senex* – старий туберкульоз (в осіб похилого або старечого віку, який почався ще в молодому віці). Сюди ж відносимо *tetanus puerperalis* – кодифікується в МКХ-10 як акушерський правець (А 34); прикметник *puerperalis*, е є похідним від іменника *puerpera*, ае f – породілля, тобто, йдеться про репродуктивну вікову норму;

10) **вказують на клінічні ознаки протікання захворювання:** *tuberculosis miliaris* – міліарний туберкульоз (характеризується утворенням міліарних горбків у всіх органах), *febris haemorrhagica* – геморагічна гарячка; це загальний термін для позначення групи вірусних захворювань, спільною ознакою яких є розвиток геморагічного синдрому (підшкірні та внутрішні крововиливи) на фоні гострого гарячкового стану;

11) **ознаки за відношенням до місця першого виявлення розповсюдження інфекційного захворювання:** *cholera asiatica* – азіатська (класична холера), *encephalitis japonica* – японський енцефаліт, *febris marseiliensis* – марсельська лихоманка, *febris mandchurica* – омська лихоманка, *febris coloradensis* – колорадська лихоманка, *febris volhynica* – волинська лихоманка, *encephalitis americana* – американський енцефаліт, *encephalitis australiensis* – австралійський енцефаліт. Як видно з наведених прикладів, такі ТС надзвичайно поширені в інфектології, зокрема для позначення вірусних хвороб, групи лихоманок та енцефалітів в різних країнах світу. Доречно зауважити, що більшість з назв досліджуваних нозологій мають по кілька синонімічних назв. Напр., синонімом до *encephalitis australiensis* є *encephalitis vallesis Murray* (енцефаліт долини Муррея); до *febris mandchurica* синонімом є *febris haemorrhagica sibirica* тощо, що потребує подальшого поглибленого дослідження.

Висновки. З наведених вище фактів слідує висновок, що ад’єктивний компонент в назвах інфекційних хвороб термінологізує поняття, тобто, сприяє переходу від загальної назви захворювання до конкретного діагнозу, уточнює видову специфікацію, утворює стійкі словосполучення, притаманні лише предметній сфері «інфектологія». Залежно від когнітивного потенціалу їх можна систематизувати за такими основними групами: 1) етіологічний чинник; 2) епідеміологічний чинник; 3) характер перебігу захворювання; 4) локалізація захворювання. За структурою досліджені термінологічні сполучення є двослівними утворенням; типова модель «субстантив в Nom. + ад’єктив в Nom.». Разом

з тим відмітимо, що МКХ-10/11 при формулюванні розширених діагнозів спостерігається тенденція до об'єднання різних усталених прикмет-

никових сполучень для вичерпної характеристики захворювання з метою якнайточнішої постановки діагнозу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гаращенко Л. Б. Аналітизм як тип термінологічної номінації. Лінгвістичні дослідження : зб. наук. пр. Харк. нац. пед. ун-ту ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2012. Вип. 34. С. 223–228.
2. Українсько-латинсько-англійський медичний енциклопедичний словник : у 4 т. / уклад.: Л. І. Петрух, І. М. Головка. Київ : Медицина, 2012–2016. Т. 1–4.
3. Arnaudov D. Terminologia medica polyglotta. Latinum-Russkij-English-Francais-Deutsch. Sofia : Medicina et physcultur, 1979. 943 p.
4. Rudzitis K. Terminologia medica in duobus voluminibus. Riga : Liesma, 1973–1977. Vol. 1–2.
5. Англо-український ілюстрований медичний словник Дорланда : у 2 т. Львів : Наутілус, 2002–2003. Т. 1–2. 2688 с.
6. Синиця В. Г., Телеки М. М., Мироник О. В. Українсько-латинсько-англійський словник-мінімум назв кишкових інфекцій та патогенних мікроорганізмів. Чернівці, 2023. 171 с.
7. Класифікатор хвороб та споріднених проблем охорони здоров'я : НК 025:2021 : Національний класифікатор України / МОЗ України. Київ, 2021. 1670 с. URL: www.dec.gov.ua (дата звернення: 29.01.2026).
8. Про затвердження Переліку інфекційних хвороб, що підлягають реєстрації : Наказ МОЗ України від 30 лип. 2020 р. № 1726. Закон Онлайн : інформаційно-правова система. URL: zakononline.com.ua (дата звернення: 03.02.2026).
9. Valauri T., Durando C. Dizionario latino-italiano italiano-latino. [S. l.] : Libritalia, 2000. 1602 p.
10. Кочан І. М. Структурно-семантичні особливості двоелементних радіотехнічних термінів в українській мові. Вісник Львівського університету. Серія філологічна. Львів, 1987. Вип. 18. С. 28–30.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 13.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 23.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 07.05.2026